



УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE
MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN
FEDERATION AND IN THE PERIOD
OF POST-WAR RECONSTRUCTION

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.003>

УДК 330.342.146:355(477)

JEL: B410, E610

М.І. ЗВЕРЯКОВ, д-р екон. наук, проф., член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики
Одеський національний економічний університет
вул. Преображенська, 8, 65082, Одеса, Україна
e-mail: michailzverjakov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0039-5068>

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Проведено теоретичне дослідження концептуальних основ соціального ринкового господарства. Показано, що воно ґрунтується на неоліберальній течії наукової думки, яка відповідала національним інтересам швидкого відродження повоєнної Західної Німеччини. Досліджено генезис теоретичних основ соціального ринкового господарства. Особливу увагу зосереджено на методологічних і теоретичних основах неоліберального вчення і його реалізації у практиці повоєнних реформ. Проаналізовано причини відходу від упровадження концепції соціального ринкового господарства в Україні. Обґрунтовано необхідність урахування відбудови німецької економіки на теоретичних засадах неолібералізму при розробці стратегії відновлення економіки повоєнної України.

Ключові слова: соціальне ринкове господарство; неолібералізм; теорія господарського порядку; реформи Л. Ерхарда; інститути наздоганяючого розвитку.

Питання про відновлення і розвиток економіки повоєнної України сьогодні стало предметом дискусій не лише всередині країни, але й за її межами. Наприклад, ця тема була однією з центральних на всесвітньому

Ц и т у в а н н я: Зверяков М.І. Концепція соціального ринкового господарства в повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 03—23. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

економічному форумі в Давосі в січні 2023 р. Питання щодо нової моделі майбутнього розвитку економіки України стають дедалі ґрунтовнішими й ведуться за багатьма аспектами з урахуванням геополітичних і економічних реалій як у світі в цілому, так і всередині країни [1; 2]¹.

Створення повоєнної моделі економічного розвитку України не може не зважати, з одного боку, на її історію, традиції, умови соціально-економічного розвитку за роки незалежності, місце у світовій господарській системі, а з іншого — на досвід успішних реформ інших країн, наприклад Німеччини, яка також вирішувала багато подібних проблем у своєму повоєнному розвитку. Загальновідомо, що Німеччина — країна, яка до 1945 р. не мала глибоких демократичних традицій, але після економічних реформ перетворилася на одну з найбільш стабільних і успішних. Вона органічно вписалася в контекст європейського і світового співтовариства і нині відіграє в ньому серйозну і конструктивну роль. Створені за період повоєнних реформ економічні й соціальні інститути (система соціального страхування, партнерство профспілки й спілки підприємців, підтримка незахищених верств населення і т. п.) є для населення більш привабливими, ніж блага, які отримують громадяни в процесі проведення консервативної економічної політики. Усі ці успішні інститути стали результатом практичного втілення в соціально-економічному житті Німеччини концепції соціального ринкового господарства.

Звернення до теоретичних джерел соціального ринкового господарства має на меті розширити наші уявлення про розмаїття інтелектуальних основ економічної системи, що сформувалась у повоєнній ФРН, а також звернути увагу на роль культурно-історичних традицій при розробленні й практичній реалізації стратегії докорінних економічних, суспільних і політичних перетворень у нашій державі. При розробці сучасних наздоганяючих стратегій можна не тільки навчитися конструювання ефективної і одночасно соціально відновленої господарської системи, але й зрозуміти важливість її всебічного наукового обґрунтування. Це дозволить мінімізувати втрати, пов'язані, як правило, з фундаментальними трансформаціями, і уникнути системних збоїв та їх довгострокових соціальних, економічних і політичних наслідків.

Отже, **мета статті** — дослідити генезис теоретичних основ соціального ринкового господарства, а саме концепції, яка стала інтелектуальним джерелом «економічного дива» повоєнної Західної Німеччини, систематизувати методологічні й теоретичні основи неоліберального вчення — теорії конкурентного порядку, а також основних принципів теорії соціального ринкового господарства, які можуть бути використані при опрацюванні стратегії відбудови повоєнної економіки в Україні.

Основою успішного повоєнного розвитку Західної Німеччини після катастрофічних руйнувань під час Другої світової війни стала нео-

¹ «План відновлення України» (План Лугано). Національна рада з відновлення, Уряд України, 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2023).

ліберальна теорія, розроблена німецькими вченими в першій половині ХХ ст.² Спираючись на ідею побудови ефективною і одночасно справедливою ринковою системою, концепція соціального ринкового господарства змогла стати певним теоретичним каркасом, на якому формувалася повоєнна господарська і соціальна система ФРН. Завдяки стрімкому господарському розвитку в 1950—1960 рр. темпи зростання ВВП склали в середньому 8,3 % на рік [3, S. 57], населення Західної Німеччини змогло швидко подолати повоєнні руйнування, перш за все скоротити безробіття, суттєво підняти життєвий рівень населення, створити одну з кращих серед розвинутих економік систему соціального захисту³. Так, теоретичною доктриною, що відповідала інтересам повоєнної Німеччини, став *неолібералізм*, у основі якого лежала ідея, що цивілізоване, соціальне високоефективне ринкове господарство може виникнути тільки за свідомих і активних дій держави. Згідно з неоліберальною теорією, вибір господарської системи не може бути результатом дії ринкової стихії. Економічна система формується під державним впливом з урахуванням культурних традицій та їх історичної еволюції.

У цьому контексті ідеї німецьких неолібералів істотно відрізняються від ліберальних ідей Ф. фон Хайєка і Л. фон Мізеса, які спиралася на гру ринкових сил, що приводять до «спонтанного порядку», й на інші течії ліберальної думки, які по-іншому уявляють реалізацію свободи і значущість держави в економіці для забезпечення дії конкурентних сил і вирішення соціальних проблем. Відмінність ідей німецького неолібералізму від ліберальних ідей Ф. фон Хайєка і Л. фон Мізеса досліджено німецькими вченими [5]. Методологічні ж основи німецького неолібералізму заклав основоположник Фрайбурзької школи В. Ойкен⁴.

Від самого зародження неолібералізм піддав критиці маржиналістську теорію як фундамент старого лібералізму. В. Ойкен також був налаштований проти кейнсіанства, критикував його за ідеї втручання держави в господарський процес. Неоліберальна теорія прагнула змінити кейнсіанську концепцію, хоча до проблем економіки вони, як і кейнсіанці, підходили з макроекономічної точки зору. Це їх поєднує з кейнсіанцями й відрізняє від неокласиків. Для неолібералізму центральною стала проблема *взаємовідносин держави і економіки*.

Неолібералізм орієнтується на свободу індивідуального підприємництва, власність, дію ринкового механізму. Це поєднує його з класич-

² Неолібералізм ще називають ордолібералізмом. Західнонімецькі ліберали в 1948 р. заснували і почали видавати щорічник під назвою *Ordo*, де висловлювали свої ідеї. У перекладі з латинської *ordo* — устрій, порядок, тому німецький неолібералізм часто називають ордолібералізмом.

³ На думку німецьких учених, «історія Федеративної Республіки — це перш за все її економічна історія. Ніщо так сильно не вплинуло на формування західнонімецької держави, як її економічний розвиток» [4, S. 8].

⁴ Оскільки основоположником неолібералізму був В. Ойкен, професор університету Фрайбурга, тому теорію неолібералізму називають фрайбурзькою.

ною теорією. Водночас він виступає за активну, хоча і своєрідну, роль держави в економіці. Відповідно до неоліберальної доктрини, економіка не повинна перебувати під дією стихії ринку. Коли економіка опиняється в полоні стихійного ринкового механізму, а хайєківський «спонтанний порядок» формує своєрідну ринкову модель у високоіндустріальній економіці, то в підсумку це призводить до розвитку монополізму, згорання вільної конкуренції і великих соціальних втрат.

На думку неолібералів, метою держави в економіці є підтримка конкуренції, а інструменти її втручання в господарські процеси повинні бути ринковими. У ролі такого інструменту неоліберали (Ф. фон Хайек, М. Фрідмен, М. Алле) вбачають грошово-кредитну політику, що поєднує їх з неоконсерваторами і протиставляє їхні погляди кейнсіанцям. На відміну від останніх, вони негативно ставилися до таких явищ, як інфляція і бюджетний дефіцит. У центр уваги неоліберали вміщували ідею створення інститутів, здатних забезпечити конкуренцію й активну соціальну політику розподілу доходів і підтримки незахищених верств населення.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ

Перша методологічна проблема, яку прагнув вирішити основоположник німецького неолібералізму В. Ойкен, полягала в «знятті» притаманного історичній школі протиріччя між емпіричними і абстрактно-теоретичними методами пізнання. Критикуючи одного з лідерів історичної школи Г. Шмоллера, він наголошував, що «емпірист не здатний вийти за межі не проаналізованих фактів, його бачення мають функціональний характер і є нереалістичними внаслідок нерозуміння змістових взаємозв'язків в економіці» [6, с. 54]. В. Ойкен також піддавав критиці й інші напрями економічної науки, у тому числі неокласику і марксизм, за те, що вони, вивчаючи капіталізм, не досліджували структуру господарського порядку. «Кожен вкладає у вказане поняття уявлення про порядок господарювання, які підходять особисто йому: анархія виробництва, конкурентне господарство, *laissez-faire*, господарство монополістичних сил у економіці або регулювання господарства з боку держави... Гірше того, від початку промислової революції, тобто протягом щонайменше 150 років, людство переживає достатньо швидко зміну і своєрідні форми існування конкретних господарських порядків. Це розмаїття є дуже важливим й із загальноісторичної точки зору. Перед наукою стояло і продовжує стояти завдання ґрунтовно його дослідити. Але слово «капіталізм» затушовує таке розмаїття» [6, с. 88]. Дослідник дійшов висновку, що прихильники емпіризму, представлені історичною школою, лише спостерігають і описують господарську діяльність, тоді як представники марксизму «в прагненні відшукати *сутність* господарської діяльності ... перестали її спостерігати» [6, с. 88]. Таким чином, В. Ойкен прагнув знайти синтез конкретних господарських поряд-

ків на різних історичних етапах розвитку ринкового господарства. Пошуки якісно різних господарських порядків і визначення кількісних взаємозв'язків між існуючими конкретними господарськими формами на певних етапах історичного розвитку господарських процесів — одне з важливих, з його точки зору, завдань економічної науки.

У методології неолібералів категорія «господарський порядок» стає центральною. Вона являє собою систему формальних і неформальних інститутів, що формують зовнішні умови для прийняття рішень господарськими суб'єктами. Кожен господарський порядок складається з обмеженої кількості чистих форм: ринкового і центрально-керованого господарств, які поєднуються між собою, створюючи певне різноманіття їх існування. Поєднання різних форм центрально-керованого господарства, різних грошових систем з різними формами ринку (повною конкуренцією, двосторонньою монополією, частковою монополією, олігополією та ін.) створює певний господарський порядок. При цьому різноманіття господарських порядків «виникає внаслідок того, що кожного разу іншим виявляється поєднання форм порядку. Кількість же виявлених чистих форм певною мірою визначено» [6, с. 97].

Для кращого розуміння виникнення різноманітних господарських порядків В. Ойкен наводить таку аналогію: «...Як з трохи більш як 30 літер може бути складене велетенське число слів різного складу і довжини, так і з обмеженої кількості чистих господарських форм може створюватися нескінченна безліч господарських порядків» [6, с. 97]. Цей висновок ученого щодо створення багатьох господарських порядків з обмеженої кількості чистих форм дуже близький до традиції історичної школи, яку він називає «національною економією», або «національно-економічною теорією». Іншими словами, В. Ойкен поділяв вчення історичної школи про національні системи господарювання, водночас критикуючи її за емпіризм. Збіг його поглядів з ідеями представників історичної школи проявився в його вченні про ідеальні типи господарства. Саме поняття ідеального типу господарства вперше з'явилося у представника третього покоління історичної школи М. Вебера, який розглядав ідеальні типи як продукти розумової діяльності й називав їх утопіями. У В. Ойкена ідеальні типи, за його власною оцінкою, «отримані з конкретної дійсності й слугують пізнанню конкретної дійсності» [6, с. 161]. Він визначив існування двох ідеальних типів: централізовано-адміністративний і міновий (ринковий). При цьому «система «централізовано керованого господарства» характеризується тим, що все повсякденне економічне життя суспільства регулюється планами, які виходять з одного центру. Якщо ж економіка суспільства складається з двох і більше окремих господарств, кожне з яких складає і приводить у життя свої плани, то це система мінового господарства» [6, с. 106]. Як видно, розподіл ідеальних типів проходить по лінії «абсолютний управлінський централізм — повна децентралізація».

Крім ідеальних типів господарства В. Ойкен увів категорію реального типу. Якщо ідеальний тип існує лише в головах теоретиків, то реальний тип може спостерігатися на практиці, тобто виступати як життєвий факт. На відміну від ідеального типу, який не допускає ніяких змішувань централізованого і ринкового господарств, реальний тип може включати обидва типи. Може йтися про відносну перевагу централізму і децентралізації. В. Ойкен навів історичні приклади, коли домінували ті чи інші ідеальні типи. Зокрема, економіку нацистської Німеччини він відносив до «господарства, що ґрунтується на примусі» [6, с. 115].

Виходячи із сказаного можна зробити висновок, що методологія неолібералізму суттєво відрізняється від неокласики. Остання зосередилася на функціональному аналізі ринкового господарського механізму без урахування економічного матеріалу. У свою чергу, представники неолібералізму наголошують на вивченні господарського порядку в конкретно-історичному контексті. Така теоретична позиція підтверджується існуванням різних господарських моделей капіталізму. Насправді господарські моделі капіталізму кардинально відрізняються одна від одної. Одні країни розвиваються успішно, інші перебувають у стані стагнації, занепаду. Тому прагнення створити теоретичне вчення про «господарський порядок» як таке, що відображало б історичну модель капіталізму, було відповіддю на потреби визначення тієї його форми, яка б ураховувала всі його особливості.

У цьому контексті В. Ойкен зазначав, що «кожен окремо взятий економічний порядок, чи то економічний порядок Англії у 1850 р., чи то в Німеччині 1930 р., є єдиним у своєму роді, своєрідним. Однак ця своєрідність виникає з сукупності відображених різноманітних екземплярів обмеженої кількості чистих форм» [7, с. 76]. На його думку, централізовано керована система не володіє механізмом регулювання, який здатний встановлювати рівноважні пропорції між усіма виробничими процесами. «У централізовано керованій економіці споживачі виявляються скинутими зі свого трону. Вони більше не регулюють економічний процес» [7, с. 141]. Також він вказує на таку рису централізованого господарства, як загальна бюрократизація. Крім аналізу чисто ринкових і централізовано керованих форм В. Ойкен досліджував *третій* тип порядку, який визначався потужністю монополій та різних змішаних і перехідних форм. Як показує практика, у високорозвинутих країнах домінуючим типом господарського порядку є не вільна конкуренція, а дедалі зростаючі масштаби регулювання національної економіки монопольними групами. Таким типам економік, де домінують монопольні недержавні структури, притаманний вплив останніх на владні органи держави. Критикуючи небажані, на його думку, типи економічних порядків, дослідник зазначав, що сам по собі конкурентний порядок виникнути не може, тому «тепер слід намагатися створити порядки, які більшою мірою відповідатимуть епосі індустріалізації, швидкого зростання чисель-

ності населення, урбанізації і технізації. Самі по собі такі порядки не виникнуть» [7, с. 66].

Таким чином, центральна ідея неолібералізму — це концепція господарського порядку. У найзагальнішому вигляді її зміст полягає в такому. По-перше, найбільш сприятливі умови підприємництва і господарської діяльності не виникають спонтанно, хоча окремі елементи зароджуються якраз у процесі ринкового обміну, конкуренції і самостійної інноваційної активності підприємця. По-друге, щоб ці елементи склалися в систему і одночасно обмежували фактори, що стоять на заваді конкуренції, підприємництву потрібна сила, яка б упорядковувала «правила гри» на ринку. Такою силою може бути лише держава.

Однак зусилля держави з формування і підтримки економічного порядку можуть бути ефективними лише в тому випадку, якщо державні органи не втручатимуться в безпосередні господарські процеси, наприклад, у інвестиційну діяльність підприємств, а також якщо правила будуть єдиними для всіх (можливо, за невеликими винятками, які визнають усі) й елементи господарського порядку не суперечитимуть один одному, тобто будуть взаємопов'язаними.

Таким чином, представники неоліберального напрямку економічної науки створили й удосконалили *теорію господарського порядку*, тобто запропонували нову модель взаємовідносин між державою і бізнесом, яка сприяла становленню ефективної соціально-економічної моделі розвитку і нині залишається основою для розробки відповідей на виклики XXI ст.

Той факт, що у світовій економічній науці домінує неокласична доктрина, яка диктує моду на теоретичне обґрунтування економічної політики для більшості країн з транзитивною економікою, не може бути виправданням того, що слід ігнорувати теорії лише на тій підставі, що, як образно було зазначено, «у Гарварді й Массачусетсі такого зараз не носять».

Країна, яка прагне в повоєнний період не просто відновити свою економіку, а й створити фундамент для майбутнього поступального розвитку на новітній технологічній основі, не може ігнорувати теоретичну доктрину, яка стала певним прикладом для західнонімецького уряду при проведенні практичної економічної політики.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Неоліберальна теорія, в основі якої лежить вчення про господарський, або конкурентний, порядок, стала однією із складових концепції *соціального ринкового господарства*, що являє собою сукупність взаємопов'язаних положень. Іншими словами, між концепцією соціального ринкового господарства Л. Ерхарда і теорією конкурентного порядку В. Ойкена існують незначні розбіжності, крім подібностей, на які, як правило, не звертають уваги. Концепцію соціального ринкового господарства по-

будовано на певних принципах. Перший полягає в тому, що *ринкова конкуренція забезпечує господарський порядок і вищі темпи зростання національного доходу*. Тут ідеї Л. Ерхарда як одного з основоположників концепції соціального ринкового господарства⁵ і В. Ойкена як фундатора ордолібералізму збігаються. Як писав Л. Ерхард, «найбільш ефективний засіб для досягнення і забезпечення благополуччя — конкуренція. Саме вона дає можливість усім людям користуватися господарським прогресом, особливо, в їхній ролі споживачів. Вона ж знищує всі привілеї, що не є безпосереднім результатом підвищеної продуктивності праці» [9, с. 13].

Другий принцип концепції соціального ринкового господарства передбачає *державний захист ринкової конкуренції*. Відповідно до твердження Л. Ерхарда, «небезпека, що конкуренції можуть чинити опір, є постійною і загрожує з різних боків. Тому забезпечення вільної конкуренції — одне з важливих завдань держави, заснованої на вільному суспільному устрої» [9, с. 14—15]. Цей принцип запозичений авторами концепції соціального ринкового господарства у ордолібералів і свідчить про тотожність їхніх позицій щодо державного захисту ринкової конкуренції. Вони, як і ордоліберали, вважають, що конкурентний ринковий порядок спонтанно не створюється. Він може з'явитися тільки в результаті спрямування державної політики на формування ринкового інституту національного середовища. Ця теза є наріжним каменем німецького неолібералізму, що і відрізняє його від англосаксонського ліберального вчення, де держава лише керує «провалами ринку».

Третім принципом концепції соціального ринкового господарства є *заохочення і захист приватної власності державними діями*. Тут у теоретиків соціального ринкового господарства спостерігається повна єдність з представниками неолібералізму, які пов'язують приватну власність з перевагами ринкової економіки. Так, В. Ойкен зазначав, що «лише в рамках конкурентного порядку набуло сили часто згадуване посилення про те, що приватна власність приносить користь не тільки її власнику, але й тому, хто не є таким»⁶. Розглядаючи взаємопов'язаність приватної власності й конкурентного порядку, дослідник наголошує: «Подібно до того, як приватна власність на засоби виробництва є передумовою конкурентного порядку, так і конкурентний порядок є передумовою того, що приватна власність на засоби виробництва не веде до економічних і соціаль-

⁵ Значний внесок у розробку концепції соціального ринкового господарства зробив А. Мюллер-Армак, засновник і член Наукової ради при Міністерстві економіки, який уперше ввів у обіг поняття «соціальне ринкове господарство» і ґрунтовно його охарактеризував [8].

⁶ Л. Ерхард з цього приводу наголошував: «Сучасна держава, яка усвідомлює свою відповідальність, просто не може собі дозволити ще раз повернутися до ролі «нічного сторожа». Ця невірнo зрозуміла свобода якраз була тим, що звело в мотилу свободу і вільний устрій» [9, с. 226].

них негараздів» [7, с. 66]. Негативні соціально-економічні наслідки приватної власності з'являються тоді, коли значні її обсяги потрапляють до рук монополістів.

З урахуванням того, що існування монополій обмежує вільну конкуренцію, сформувався четвертий принцип концепції соціального ринкового господарства — *державна боротьба з монополіями*. Незважаючи на те, що автори концепції соціального ринкового господарства, як і ордоліберали, вважали, що монополістичні утворення заважають розвитку національної економіки, позиції Фрайбурзької школи щодо монополізму були більш радикальними. Наприклад, Л. Ерхард оцінював як монополію лише одну форму — картель. Що ж стосується таких монополістичних об'єднань, як трести, концерни, то, на його думку, вони залишаються під контролем держави. Позиція В. Ойкена в цьому питанні була радикальнішою. Він виступав проти будь-яких форм монополій як носіїв влади, критикував уряд, члени якого ставилися до його вимог як до нереальних.

П'ятим принципом концепції соціального ринкового господарства є *захист стабільності національної валюти*. У цьому пункті позиції Л. Ерхарда і В. Ойкена не збігаються. «Соціальне ринкове господарство є немислимим без послідовної політики збереження валютної стабільності, й лише цим шляхом можна забезпечити збагачення окремих кіл населення за рахунок інших» [9, с. 19].

Шостим принципом теорії соціального ринкового господарства є *захист соціально вразливих груп*: пенсіонерів, інвалідів, членів багатодітних сімей, безробітних та інших. Обґрунтування цього принципу базується на розумінні того, що в суспільстві є соціально незахищені групи, які не можуть нарівні з іншими брати участь у конкурентній боротьбі. Цим групам має надати допомогу держава. Введення такого принципу соціального захисту дало підстави прихильникам теорії соціального ринкового господарства піти, як вони вважали, так званим «третьім шляхом» — між капіталізмом і соціалізмом. Концепція третього шляху розвитку німецької економіки виникла у Л. Ерхарда під впливом позиції його вчителя — лідера соціальної школи Німеччини Ф. Оппенгеймера. Л. Ерхард, указуючи на цей вплив, зазначав: «...Його аналіз соціально-економічних проблем нашого часу справив на мене глибокий вплив. Він вважав «капіталізм» принципом, який веде до нерівності. З іншого боку, він не брав до уваги комунізм, оскільки той неодмінно веде до неволі. Він вважав, що повинен існувати ще *третій шлях*, який означає щасливий синтез, вихід. Я намагався майже в повній відповідності з його заповідями показати у вигляді соціального ринкового господарства не сентиментальний, а реалістичний шлях» [10, с. 519].

Що стосується ордолібералів, то для них питання активної соціальної політики взагалі не мали самостійного значення. На погляд В. Ойкена, ринковий розподіл доходів разом з обмеженням монополістичних зловживань якраз і забезпечує справедливість. На його думку, лише в окре-

мих випадках, тобто «коли самопомоги і страхування виявиться недостатньо, виникає необхідність державних благодійних настанов» [7, с. 411].

Таким чином, саме поняття «соціальне ринкове господарство» перетворилося на своєрідний символ, який реалізувався в діях із забезпечення свободи конкуренції, відповідальності підприємців, стабільності валюти і т. д. Що стосується вимог забезпечення соціальної підтримки населення, то вона проявлялася в допомозі незахищеним його верствам і благополуччі громадян.

Сьомим принципом теорії соціального ринкового господарства було *обмежене державне втручання в економіку*. Представники ордолібералізму розуміли, що в умовах післявоєнного життя створити цивілізоване ринкове господарство без допомоги держави неможливо. На державу покладалося завдання формування інституційного ринкового середовища. Але потім, коли ринкова економіка почне функціонувати на основі дії ринкових механізмів, коли конкурентний порядок почне діяти, тоді держава має стежити за тим, щоб в економіці працювали сили конкуренції. Як такий засіб вони пропонували державне програмування господарських форм. На відміну від інституціоналістів, ордоліберали виступали проти державного планування. Імператив неолібералів: *це державне планування господарських форм, а не державне планування і регулювання господарського процесу*.

Ідеальна модель господарювання неолібералізму і концепції соціального ринкового господарства полягає в такому: конкурентна економіка, у якій діють самостійні приватні власники, і активна державна соціальна політика, яка спрямована на регулювання доходів населення через їх рівномірний ринковий розподіл. Таким чином, завдання держави — підтримувати існуючі форми господарювання, а не безпосередньо регулювати економічні процеси.

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ У ПРАКТИЦІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Особливістю західнонімецького неолібералізму стала тісна єдність нормативної теорії і економічної політики. Якщо говорити про практичне втілення теоретичних ідей неоліберальної доктрини, то слід нагадати про грошову реформу 1948 р. Саме вона стала вихідним пунктом подолання соціально-економічного хаосу і втілення в життя концепції соціального ринкового господарства [11, S. 121—124]. Л. Ерхард зазначав, що існує глибокий зв'язок між реформами в економіці й довірою до національної валюти. Єдиний засіб матеріального забезпечення грошей — це зняття інфляційного навісу і перехід ринкового господарства до високих темпів економічного зростання.

До завдань грошової реформи 1948 р. входили: ліквідація інфляції, встановлення стабільності грошового обігу, відновлення економічної

рівноваги. Важливо наголосити, що, незважаючи на масове безробіття (40,3 млн осіб — у 1939 р. і 48,6 млн осіб — у 1950 р.), яке було викликане не тільки зруйнованою економікою, але й припливом біженців із східних областей, Л. Ерхард був категорично проти кейнсіанських рецептів інфляційного кредитування промисловості, штучного стимулювання попиту, що, на його думку, неодмінно призвело б до зростання дефіциту бюджету, інфляції і посилення бюрократії [12, S. 123]. Щоб ліквідувати інфляційний навіс, починаючи з 21 червня 1948 р. старі рейхсмарки стали замінювати новою валютою — дойчмарками. Кожен житель Західної Німеччини отримав безкоштовно по 40 нових марок. Приватні заощадження поділили на дві рівні частини: перша обмінювалася за курсом 1:10, а друга — заморожувалася. Пізніше її також обміняли в співвідношенні 1:20. Тоді ж західні німці отримали ще раз по 20 нових марок [12, S. 105—108].

Заробітну плату, пенсії, комунальні платежі слід було сплачувати дойчмарками, але в повному обсязі. Підприємства отримали готівку для виплати першої заробітної плати, усі інші кошти вони повинні були заробити самі. Боргові зобов'язання підприємств перерахували за курсом 1:10. Для впорядкування грошового обігу був створений Банк німецьких земель, який виконував роль Центрального банку [12, S. 118]. Головним підсумком грошової реформи було зняття інфляційного навісу. Якщо сукупну грошову масу, що перебувала в обігу, взяти за 100, то після реформи її обсяг скоротився до 7,5, тобто більш як у 13 разів [12, S. 74]. Незважаючи на те, що Л. Ерхард та його німецькі колеги брали участь у підготовці реформи, проводилася вона на підставі декрету органів окупаційної влади.

Друга частина реформ 1948 р. — скасування адміністративного розподілу ресурсів і контролю над цінами — повністю базувалася на ініціативі Л. Ерхарда і його господарського управління. Було скасовано обов'язкові ціни й режим багатьох цін на одні й ті самі товари і запроваджено єдині ринкові ціни. Поступово, але швидкими темпами відбувалося дерегулювання не тільки цін, але й заробітної плати.

Реформу ціноутворення, яку проводив Л. Ерхард, було спрямовано на відмову від державного контролю над цінами. В умовах протистояння з воєнною окупаційною адміністрацією і лівою парламентською опозицією ухвалили рішення про лібералізацію цін. Прийнятий у 1948 р. закон «Про принципи господарської структури і політики цін після валютної реформи» скасував сотні чинних приписів, які регулювали ціни й економічне життя. При цьому вільні ціни не поширювалися на ряд продуктів харчування, деякі види сировини (вугілля, чавун, сталь, мінеральні добрива), а також на житло і енергоносії. Періодично друкувалися каталоги «прийнятних цін», які враховували купівельну спроможність населення.

Економічне життя в країні стало налагоджуватись. Але на початку реформ, у перші місяці після введення нової валюти — дойчмарки, збе-

рігалися високі темпи інфляції. І без того низький рівень життя продовжував знижуватися ще декілька місяців. На 12 листопада 1948 р. профспілки призначили загальний страйк. У органах господарського управління панував відчай, і доля вільного ринкового господарства, згідно з твердженням Л. Ерхарда, «висіла на волоску» [9, с. 29]. Але вже восени 1948 р. зростання цін призупинилося й змінилося зростанням виробництва. Поступова дія конкурентного порядку разом із значною допомогою, отриманою Західною Німеччиною за «планом Маршалла», обумовили високі темпи економічного розвитку.

У країні відбулося «західнонімецьке диво». Уже в наступному 1949 р. був фактично відновлений довоєнний рівень виробництва, а в 1959 р. він зріс майже вдвічі [9, с. 15]. Швидке економічне піднесення відбулося на фоні незначного збільшення цін і практичної відсутності безробіття. Уже в 1952 р. ціни припинили зростання. Зміни відбулись і в податковій системі. Було знижено межі оподаткування, запроваджено численні зміни для сприяння процесам зростання нагромаджень на підприємствах і заощаджень громадян. У такий спосіб стимулювався процес внутрішніх джерел нагромадження [13, S. 59].

Л. Ерхард виступав прихильником вільної міжнародної торгівлі відкритих ринків. Але до початку 1950-х років держава зберігала за собою монополію в зовнішній торгівлі й регулювала курс національної валюти. Справа в тому, що національна промисловість великою мірою залежала від експорту готових товарів й імпорту сировини. Така політика була пов'язана з обмеженнями відпливу капіталу, якого було недостатньо в країні. Лише на початку 1950 р. було досягнуто повну конвертованість німецької марки [14, S. 8].

Місце держави в системі соціального ринкового господарства Л. Ерхард визначав як орган, відповідальний за господарську політику для всіх верств населення. Державна економічна політика не повинна ставати провідником інтересів тих чи інших владних угруповань. «Промисловість, — зауважував Л. Ерхард, — має право вимагати, щоб держава не обмежувала штучно свободу підприємця, щоб податкова політика залишала йому достатньо капіталу для виконання підприємницьких завдань у інтересах народного господарства. Тільки в такому випадку, коли промислові кола якраз у такий спосіб ведуть боротьбу за свої інтереси, тоді ця їх боротьба може бути визнана вірно спрямованою» [9, с. 153].

У цілому ж період з середини 1950-х до середини 1960-х років став періодом інтенсивного розвитку соціального ринкового господарства. Безробіття, незважаючи на значний приріст населення за рахунок переселенців, рік у рік знижувалося і в 1965 р. становило всього 0,4%. Індекс споживчих цін у 1955—1956 рр. був на рівні таких індустріально розвинутих країн, як США і Канада. Інфляція складала 2—3% на рік. Зросла питома вага державних витрат у ВВП, а сам він зріс у п'ять разів. Будівництво житла досягло небаченого ні до, ні після рівня — 579 тис. квартир на рік [12, S. 96].

У межах реалізації концепції соціального ринкового господарства можна виокремити прийняття таких нормативних актів, як закони «Про захист працюючої молоді» (1960 р.), «Про державну соціальну допомогу» (1961 р.), «Про відпустки» (1963 р.), «Про страхування від нещасних випадків» (1963 р.), «Про біженців» (1965 р.), «Про продовження терміну відпустки за материнством» (1965 р.). У 1963—1964 рр. були реалізовані програми зростання соціальних виплат на дітей, придбання житла для малозабезпечених груп; податкові пільги підприємцям, які здійснювали доплати своїм працівникам з урахуванням їхнього соціального стану [15, S. 29—32].

Таким чином, перші 10 років економічних реформ під керівництвом Л. Ерхарда забезпечили економічне зростання Західної Німеччини у 8 % на рік. За цей період загальний обсяг виробництва в державі збільшився в три рази, реальна заробітна плата зростала темпами 5 % на рік і підвищилася більше ніж у 1,5 разу [3, с. 55—57]. ФРН перетворилася на першу індустріальну державу в Західній Європі й другу у світі. За обсягом експорту промислової продукції вона обігнала США. Німецька марка стала символом надійності. Про безробіття німці тоді забули. Країна приймала декілька мільйонів робітників-іммігрантів, чия дешева робоча сила також сприяла «економічному диву».

Однією з складових успіху реформ у ФРН, на наш погляд, була структура національної економіки, яка склалася в 1920—1930-ті роки. У країні існували високотехнологічні на той час виробництва, а також кваліфікована робоча сила. Після війни частину великих підприємств було зруйновано, ті, які вціліли, зупинились, оскільки багато років працювали на виконання замовлень нацистського режиму, а не на ринок. Фактор монополізації певний час не діяв. На початку реформ у господарський конкурентний порядок був залучений здебільшого середній і малий бізнес. Ні яка з господарських фірм не могла зайняти домінуюче становище. Таким чином, структура економіки була від самого початку реформ конкурентною. Щойно в економіці з'явилася стабільна валюта і було визначено рамки конкурентного ринку, запрацювали ринкові механізми, які дали результат і перетворилися на створення «благополуччя для всіх»⁷.

⁷ Якщо порівняти внутрішню структуру економіки України перед початком ринкових реформ з німецькою, то наша структура була від самого початку не пристосована для конкуренції. Слід нагадати, що промислова структура нашої країни створювалась у часи прискореної індустріалізації 1930—1950-х років. Вона виникла для задоволення потреб планової економіки, тому була зорієнтована на будівництво великих підприємств, продукція яких мала задовольняти потреби великого регіону, а то й країни в цілому. На початку проведення радикальних реформ в Україні в 1990-х роках майже 90% промислової продукції виготовлялося на підприємствах з чисельністю зайнятих більше ніж 10 тис. осіб. В умовах планового постачання, збуту й ціноутворення монополізм проявився у формі неякісної продукції, яка апоріорі була неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках, тобто промисловій структурі були властиві глибинні антиконкурент-

Оцінюючи теоретичну спадщину неолібералів і практичні заходи Л. Ерхарда, слід зазначити, що у ФРН у 1950—1960-ті роки (а точніше, майже до 1969 р., коли до влади прийшла коаліція соціал-демократів і вільних демократів) держава менше втручалась у функціонування економіки, ніж у США, Великій Британії, а тим більше в сусідній Франції, де панувала кейнсіанська доктрина [13, S. 22]. Такий підхід у практиці реформ повною мірою відображав теоретичні погляди неолібералізму. Реформатори виходили з того, що держава допомагає своєму бізнесу створювати конкурентний порядок, але, в міру того як ринкова економіка стає зрілою і розвивається у відповідності з дією її власних механізмів, держава зменшує своє втручання. Тому неоліберали завжди наполягали на забезпеченні в господарській практиці реалізації ідей конкуренції у підприємстві й ціноутворенні.

Визначення ролі держави в розвинутій ринковій економіці в алегоричній формі показав Л. Ерхард. «Я вважаю, — писав він, — що так само як суддя на футбольному полі не має права брати участь у грі, так і держава не повинна брати в ній участь... Те, до чого я прагну, проводячи політику ринкового господарства, ... це напрацювати порядок і правила цієї гри» [9, с. 132].

Як показала практика реформ у ФРН, уряд Л. Ерхарда впливав на господарську кон'юнктуру, головним чином, через удосконалення законодавства. Такий вплив здійснювався шляхом свідомого проектування складових інституційного середовища, де не передбачалося допоміжної ролі індикативного планування. Якщо в сусідній Франції план був помічником ринку в ситуації, коли останній не виконував повною мірою свої обов'язки, то в політиці уряду Л. Ерхарда для нього не передбачалося ніякої ролі.

Підсумовуючи визначення місця німецького неолібералізму в практиці повоєнної економічної політики, можна зазначити, що ця теоретична доктрина була певною реакцією на кризу неокласики і панівне в той час кейнсіанство, де держава на ринковому полі «не лише суддя, але

ні риси. Що буде з такою структурою промисловості, якщо надати великим підприємствам ринкової свободи? На які наслідки слід чекати? Як показала практика ринкових реформ у нашій країні, значна частина промислових гігантів, що виготовляли продукцію машинобудування, збанкрутували. Що ж стосується підприємств чорної, кольорової металургії, нафтогазового сектору, лісового господарства й агропромислового комплексу та інших сировинних галузей, то нині вони практично перетворилися на чисті монополії. А як поведуть себе монополії в умовах ринкової свободи? Вони за першої ж можливості підвищують ціни і скорочують виробництво. Про це писали західні економісти Е. Чемберлін, Дж. Робінсон та інші, які досліджували поведінку монополій. Тому реалізація певних теоретичних доктрин на практиці передбачає знання не тільки дій ринкових механізмів, але й внутрішню матеріально-технологічну структуру національної економіки. Саме ігнорування особливостей структури національної економіки при переході на ринкові механізми господарювання стало однією з причин невдач соціально-економічних перетворень в Україні.

й граючий тренер». Держава в кейнсіанській теорії керує гравцями ринку і сама є активним гравцем, регулярно підтримуючи ефективний попит через бюджетну, кредитну, податкову політику, організацію суспільних робіт і т. д. Таким чином, у суперечливій єдності ринкових і державних важелів сучасної економіки неоліберали послідовніше, ніж кейнсіанці, проводять курс домінування перших над другими. Отже, теоретична значущість неоліберальної теорії полягає в тому, що її було покладено в основу практики відновлення економіки повоєнної Німеччини і активізовано в процесі пошуку варіантів розробки стратегії відродження повоєнної економіки України⁸.

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА — ШАНС ДЛЯ УКРАЇНИ

З огляду на весь період проведення реформ в Україні, можна зазначити, що більшість з них не досягли поставлених цілей або досягли їх з надмірними витратами. Ці реформи не являли собою практичну реалізацію ідей соціального ринкового господарства. Так, реальний ВВП у доковідному 2019 р. склав лише 71,6 % від рівня 1991 р., тоді як світовий ВВП за цей період зріс на 268 %. Середньорічні темпи приросту ВВП України у 2010—2019 рр. дорівнювали -0,01 %, тобто були фактично нульовими, а загальносвітового ВВП — 3,16 %⁹. Щоб стратегії, які розробляються нині, мали шанси на успіх, необхідно зрозуміти і врахувати причини минулих поразок. Це складне і багатогранне питання, і на нього намагаються дати відповідь як вітчизняні вчені, так і урядові розробники реформ.

На наш погляд, найбільш важлива причина поразок у процесі проведення реформ полягає в тому, що розробники-експерти і політики орієнтувалися на певні універсальні схеми, які перетворилися на міфологи, як, наприклад, Вашингтонський консенсус. Вважається, що при розробці реформ використання сучасної теорії є не обов'язковим. Коли йдеться про теорію, то на увазі маються не тільки економічні дослідження, але й узагальнення досвіду окремих країн, які досягли успіху в процесі реформування економіки завдяки використанню при цьому певної теоретичної доктрини. Успішні реформи в повоєнній Німеччині якраз і є яскравим прикладом того, що може дати певна теорія для досягнення поставлених цілей.

Для тих, хто вважають, що теорія мало чого може дати для розробки стратегічних документів, нагадаємо зауваження проти подібного агностицизму П. Хейне, який застерігав, що «той, хто намагається розмірковувати про складні економічні взаємозв'язки без теорії, досягає,

⁸ У минулому зарубіжні й вітчизняні вчені проводили дослідження щодо використання концепції соціального ринкового господарства в Україні [16; 17].

⁹ GDP growth (annual %). *The World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (дата звернення: 08.02.2023).

як правило, лише того, що розмірковує про них із використанням дуже поганої теорії» [18, с. 35].

Назвемо найбільш типові помилки, які впливають на якість розроблених стратегічних документів. Перша помилка — це імператив, що «основне завдання реформ полягає в покращенні інститутів». Спочатку слід зауважити, що пряме заперечення такого твердження також є помилковим. Воно є справедливим «до певної міри», тобто коли вони (реформи) сприяють реалізації в економічній політиці визначеної теоретичної доктрини. «Покращення інститутів» у нашій країні передбачає зниження корупції, обсягу тіньової економіки і бюрократичних бар'єрів, підвищення прозорості бізнесу, забезпечення прав власності і т. п. Це правильно і не викликає жодних заперечень, але в такому випадку, на наш погляд, відбувається звуження поняття «інститут».

Якщо порівняти обсяги ВВП на душу населення і темпи зростання в Південній Кореї, Індії, Китаї, Чилі, Сінгапурі тощо, можна дійти висновку, що якість інститутів не є необхідною і достатньою умовою їх успіху. Як показують численні дослідження, практично всі ці країни використовували інститути іншого роду, які можна назвати «*інститутами наздоганяючого розвитку*». До них належать: національне агентство розвитку; стратегічне прогнозування; національна інноваційна система, націлена на залучення нових технологій; корпоративістська система адміністративного управління; банк реконструкції і розвитку і т. д. Якщо звернути увагу на банківську і фінансову систему успішних країн наздоганяючого розвитку, то вона переважно базувалася на банківській системі, а не на фінансових ринках. При цьому банки мали більш тісні, ніж у високорозвинутих країнах, зв'язки з промисловими фірмами. Політика центральних банків — кореспондувати з макроекономічною і промисловою політикою урядів. Як правило, вона була спрямована на занижений реальний курс вітчизняної валюти, щоб стимулювати експорт.

Інститути наздоганяючого розвитку формують умови для швидкого економічного зростання. Водночас вони прискорюють еволюцію громадянської культури, яка є доволі інерційною, створюючи умови для вдосконалення всієї інституціональної системи, у тому числі інститутів захисту права власності, зниження бар'єрів вступу в бізнес і т. п. Їх основні завдання — формування й безперервна реалізація масштабних ефективних проектів, здатних забезпечити підвищення технологічної організації усіх галузей економіки. У вирішенні цих завдань провідну роль відіграє національне агентство розвитку, яке забезпечує узгодження всіх видів соціально-економічної політики і розробляє інституційні реформи. Відсутність цього агентства, яке б підпорядковувалося керівникові уряду, призводить до неузгодженості дій між центральним і виконавчими органами влади.

Важливими складовими інститутів, що формують механізм динамічного розвитку, є система індикативного планування і національна

інноваційна система. Остання повинна забезпечити інтенсивне залучення більш передових технологій. Індикативне планування дозволяє сформулювати довго-, середньо- і короткострокові плани, їх узгодження з фінансовими можливостями країни.

Для успішних наздоганяючих економік характерною є система прийняття політичних і економічних рішень, яка базується на взаємодії держави з організаціями, що представляють різні групи інтересів найманих працівників, роботодавців і експертів. Таку систему називають *корпоративістською*. Що стосується індикативного планування, то воно не зводиться до використання тих чи інших технічних способів у розрахунку показників. Індикативні плани розробляються шляхом узгоджених дій представників бізнесу, профспілок, громадських організацій. Таке співробітництво забезпечує більш точні прогнози і створює відчуття єдності, яке сприяє спрямуванню зусиль усіх учасників цього процесу на їх виконання. Дії інститутів наздоганяючого розвитку працюють також на утримання довіри між економічними і суспільними силами, підвищуючи тим самим рівень громадянської і підприємницької культури.

Ще одна помилка, яка постійно впливає на розробку стратегічних документів, полягає в упевненості, що «приватизація підвищує ефективність виробництва». Слід нагадати, що державний сектор відіграв важливу роль у країнах Західної Європи (ФРН, Франції, Італії, Бельгії) після Другої світової війни, а також у країнах Південно-Східної Азії у період їх наздоганяючого розвитку. Як показала зарубіжна і вітчизняна практика, приватизація не завжди приводила до зростання ефективності підприємств, що перейшли з державної у приватну власність. Серед експертів склався повний консенсус: *приватизація не завжди є доцільною*. Завдання в тому, щоб створити ефективну систему управління державною власністю, у межах якої питання приватизації вирішувалися б на практичній основі, а не виходячи з думок або інтересів окремих чиновників і бізнес-груп.

Ще одне помилкове уявлення полягає в тому, що для прискорення економічного зростання обов'язково необхідно знизити інфляцію до рівня 4—5 %. Але силова дезінфляція пов'язана з серйозними втратами, перш за все, у зростанні виробництва. З огляду на це, грошову масу можна нарощувати за рахунок цільового зниження кредитних ставок для відібраних, добре прорахованих проєктів. Навіть якщо запуск економічного зростання призведе до незначного підвищення цін, у майбутньому вони стабілізуються. Це показує досвід Західної Німеччини, яка проводила успішні реформи.

Отже, концепція соціального ринкового господарства, розглянута нами в загальних рисах, дозволяє знайти відповіді на фундаментальні запитання, що стоять перед українським експертним співтовариством і політиками в процесі пошуку шляху повоєнного відродження держави.

ВИСНОВКИ

Україна конституційно закріпила модель соціально орієнтованої економіки як завдання для ринкових реформ. У стратегічному плані орієнтація на формування моделі соціального ринкового господарства є, на наш погляд, вірною. Водночас у теоретичному плані вона не була достатньо обґрунтована, особливо з урахуванням конкретно-історичних особливостей нашої країни. Не була врахована ця конституційна норма і при переході від планово-адміністративної системи до ринкової за допомогою реалізації ідей Вашингтонського консенсусу. Тоді на перший план вийшла політична мета — зламати планово-адміністративну систему. Для України цей перехід став тривалим і постійним. Реформи не мали системного характеру, оскільки одночасно включали інституційні перетворення, структурну перебудову економіки, інвестиційну стійкість, фінансово-економічну стабілізацію, розвиток соціальної сфери.

Як показав досвід реформ, невірно була проведена приватизація, яка не створила широкого прошарку власників. Її правова база не була відрегульована, особливо це виявилось в низькій вартості підприємств, які передавалися в приватну власність. Іншими словами, не були законодавчо врегульовані відносини між державною і приватною власністю. У процесі реформ було вкрай обмежено набір інструментів державного регулювання. Економічна політика зосередилася переважно на вирішенні антиінфляційних завдань і забезпеченні збалансованості бюджету, тоді як в умовах тотальної монополізації економіки лібералізація цін призвела до неконтрольованої інфляції, банкрутства життєво необхідних підприємств, а інколи і цілих галузей виробництва.

У результаті невдалих реформ в українській економіці виникло багато проблем, які необхідно буде вирішувати в повоєнний період: 1) брак інвестування реального сектору економіки, отже, пріоритетними напрямками повинно стати його збільшення у високотехнологічні виробництва; 2) недостатній розвиток малого і середнього підприємництва, особливо в реальному секторі; 3) переважання експорту сировини; 4) відставання в розвитку і впровадженні досягнень науково-технічного прогресу; 5) падіння життєвого рівня, коли доходи частини населення є нижчими за прожитковий мінімум, а інфляція і безробіття тримаються на високому рівні; тощо.

Таким чином, сьогодні перед країною стоїть завдання повоєнного реформування вже створеної системи з деформованими ринковими механізмами. Тільки науково обґрунтована економічна політика, яка враховуватиме досвід успішних країн, перш за все — вдале й ефективно відновлення повоєнної Німеччини, з використанням комплексного підходу до вирішення економічних проблеми і послідовним їх здійсненням на основі соціально спрямованих заходів, може вивести Україну на цивілізований шлях розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Відбудова України: принципи та політика. За ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. CEPR PRESS. Паризький звіт 1. 2022. 508 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
2. Бекер Т., Айхунгрін Б., Городніченко Ю. та ін. Нарис про відбудову України. CEPR PRESS, 2022. 38 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf
3. Lampert H. Die Soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 49—67. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
4. Abelshausen W. Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland: 1945–1980. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983. 385 s.
5. Starbatty J. Ordoliberalismus. In: Geschichte der Nationalökonomie. Issing O. (Ed.). München, Franz Vahlen, 1984. 282 s. S. 239—254.
6. Ойкен В. Основы национальной экономики. Пер. с нем. М., Экономика, 1996. 349 с.
7. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. Пер. с нем. М., Прогресс, 1995. 196 с.
8. Müller-Armack A. Genealogie der sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte. Bern, Haupt, 1974. 255 s.
9. Эрхард Л. Благополучие для всех. Пер. с нем. М., Начала-Пресс, 1991. 336 с.
10. Эрхард Л. Полвека размышлений: речи и статьи. Пер. с нем. М., Руссико, 1993. 606 с.
11. Möller H. Die Währungsreform von 1948. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 121—124. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
12. Lampert H. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland. München, Olzog Verlag, 1985. 394 s.
13. Schlecht O. Grundlagen und Perspektiven der Sozialen Marktwirtschaft. Berlin, Mohr Siebeck, 1990. 209 s.
14. Laitenberger V. Auf dem Weg zur Währungs- und Wirtschaftsreform. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 7—27. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
15. Meissner W., Rainer M. Der Staat in der Sozialen Marktwirtschaft der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 29—48. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
16. Cornelius O. Ukraine. In: Demokratie und Marktwirtschaft in Osteuropa. Bonn, Verlag Bertelsmann Stiftung, 1995. 579 s. S. 389—403.
17. Бурцева О.Є. Особливості формування соціально-орієнтованої економіки України, як стратегічного вектору розвитку держави. *Менеджер*. 2018. № 4. С. 129—134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_4_18
18. Хейне П., Боутке П.Д., Причитко Д.Л. Экономический образ мышления. М., Вильямс, 2006. 530 с.

Надійшла 14.02.2023

Прорецензована 20.02.2023

Підписана до друку 21.02.2023

REFERENCES

1. Rebuilding Ukraine: principles and policies. Yu. Gorodnichenko, I. Sologoub, B. Weder di Mauro (Eds.). Paris Report 1. CEPR PRESS, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf [in Ukrainian].
2. Becker T., Eichengreen B., Gorodnichenko Yu. et al. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. CEPR PRESS, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf [in Ukrainian].
3. Lampert H. Die Soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, S. 49-67. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
4. Abelshauer W. Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland: 1945–1980. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983.
5. Starbatty J. Ordoliberalismus. In: Geschichte der Nationalökonomie. Issing O. (Ed.). München, Franz Vahlen, 1984, S. 239-254.
6. Eucken W. The Foundation of Economics. M., 1996 [in Russian].
7. Eucken W. Principles of Economic Policy. M., 1995 [in Russian].
8. Müller-Armack A. Genealogie der sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte. Bern, Haupt, 1974.
9. Erhard L. Prosperity through Competition. M., 1991 [in Russian].
10. Erhard L. Half a Century of Reflections: Speeches and Articles. M., 1993 [in Russian].
11. Möller H. Die Währungsreform von 1948. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, s. 121-124. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
12. Lampert H. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland. München, Olzog Verlag, 1985.
13. Schlecht O. Grundlagen und Perspektiven der Sozialen Marktwirtschaft. Berlin, Mohr Siebeck, 1990.
14. Laitenberger V. Auf dem Weg zur Währungs- und Wirtschaftsreform. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, S. 7-27. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
15. Meissner W., Rainer M. Der Staat in der Sozialen Marktwirtschaft der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, S. 29-48. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
16. Cornelius O. Ukraine. In: Demokratie und Marktwirtschaft in Osteuropa. Bonn, Verlag Bertelsmann Stiftung, 1995, S. 389-403.
17. Burtseva O.Ye. Peculiarities of the formation of socially oriented economy in Ukraine as a strategic vector of state development. *Manager*, 2018, No. 4, pp. 129-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_4_18 [in Ukrainian].
18. Heyne P., Boettke P.J., Prychitko D.L. The Economic Way of Thinking. M., 2006 [in Russian].

Received on February 14, 2023

Reviewed on February 20, 2023

Signed for printing on February 21, 2023

Mykhailo Zveryakov, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of General Economic Theory and Economic Policy
Odesa National Economic University
8, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine

CONCEPT OF SOCIAL MARKET ECONOMY
IN THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE

The conceptual foundations of the social market economy, which is based on the neoliberal current of scientific thought and was successfully implemented in the post-war reconstruction of Germany, are studied. It is determined that the economic, legal and social institutions created during the reform period, ensuring the successful post-war development of the Federal Republic of Germany, were the result of implementing the concept of social market economy into practice. The methodological and theoretical foundations of neoliberal teaching — the theory of competitive order, as well as the basic principles of the theory of social market economy are systematized. The meaning of “economic order” concept is disclosed and the following reservations included therein are revealed: first, the most favorable conditions for entrepreneurial activity do not arise spontaneously, and second, in order for its elements to form a system, government efforts are needed to regulate market rules. The concept of social market economy is shown to be a set of interrelated principles. The description of each of them is given.

It is proved that the theoretical developments of neoliberalism and the concept of social market economy can be used in the creation of post-war reconstruction strategy for Ukrainian economy. It is shown that, despite the fact that Ukraine enshrined the model of socially oriented economy in its constitution, the reforms were not carried out in the interests of the majority of population, that is, they were not a practical form of implementing the concept of social market economy. A successful post-war recovery of Ukrainian economy is possible through implementing the concept of social market economy, taking into account the historical features of its development. It is noted that only a scientifically based economic policy, which draws on the experience of successful countries, using a comprehensive approach to solving economic problems and the consistent implementation of socially oriented measures, can put Ukraine on a civilized path of development.

Keywords: *social market economy; neoliberalism; theory of economic order; L. Erhard's reforms; catch-up development institutions.*